

НАРОДНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА

Виповнюється 180 років від дня народження історика, громадського діяча, представника українського руху ХХ ст. Володимира Антоновича.

Володимир Антонович – видатний український історик кінця ХІХ ст. Батьком політичного відродження України 1890-х рр., це був академічний період національного відродження, що уособлює Антоновича передусім як фундатор народницької школи української історіографії і суспільної думки. Він був яскравим представником українського «народництва», одним із очільників громадянського руху в Києві, головою Київської старої громади, засновником журналу «Киевская старина» та Історичного товариства Нестора Літописця. Важко переоцінити його внесок в українську науку, адже він виховав «Київську школу істориків», найвідомішими серед яких були Д.Багалій, П.Голубовський, М.Грушевський, М.Довнар-Запольський, І.Ліницько.

Світогляд В.Антоновича ґрунтувався на засадничих принципах раціоналізму, філософії Просвітництва. Всі ідеї викладені вченим у різних роботах, часто фрагментарно, однак в своїй сукупності вони засвідчують наявність у нього чіткої, логічно виваженої й обґрунтованої історіософської концепції.

Вибір шляху українського вченого й громадського діяча В.Антоновича почався з вибору мовно-національної проблеми. Рідною мовою для нього була польська, але мовою його душі врешті стала українська. Він її чув змалку, на Київщині й Поділлі, у різних місцях, куди переїздив з матір'ю. Саме сила української селянської стихії спонукала його зробити український свідомий вибір, який він описав у яскравій «Моїй сповіді»: «...Мені легше було з ними (шляхетськими звичками – І.Г.) розлучитися, аніж з народом, серед якого я виріс, котрий я знав, котрого гірку долю я бачив у кожному селі, де тільки володів ним шляхтич, – з уст якого я чув не одну сумну пісню, що краяла серце».

Вважаючи, що найдемократичнішим елементом в Україні є селяни, які «складають народність осібну», з групою студентів подорожував селами України, знайомлячись з народним світоглядом, де народ постав для нього не в шляхетному освітленні, а таким, яким він є: мав сильну природну логіку, дуже розвинену народну етику з готовністю до допомоги нужденному.

В.Антонович бачив лише одну можливість справедливого розв'язання польсько-українського антагонізму: поляки-шляхтичі в Україні мають «або полюбити народ, серед якого живуть, перейнятися його інтересами, повернутися до народності, колись покинутої їхніми предками, і невисипуючою працею й любов'ю мірою своїх сил заглядати все зло, заподіяне ними народові, що вигодував багато поколінь вельможних колоністів... – або ж, якщо для нього забракне моральної сили, переселитися в землю польську, заселену польським народом...».

Відкрито не втручаючись у політику, В. Антонович, проте, був виразником суспільно-політичних сподівань тієї частини інтелігенції, яка на все українське дивилася не як на провінційну етнографічну цікавинку, приречену історією на зникнення, а як на самостійне повновартісне національно-культурне явище, що має потужний потенціал для свого розвитку.

Соціальна проблема добре простежується в історичному письмі В.Антоновича, зокрема, у виборі сюжетів наукових праць: генеза козацтва та його організація, відродження козащини на Правобережжі наприкінці ХVІІ – на початку ХVІІІ ст., побутування міщанства на теренах українських міст, правове й економічне становище селян, походження шляхетських родів, колонізація земель, гайдамаччина, роль православної церкви в литовську і польську добу тощо. Цю соціальну скерованість автора споглядаємо навіть у його студії «Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV столетия» (1877–1878), в якій задекларована проблематика, здавалося б, неминуче нав'язує домінування зовнішніх та внутрішніх політичних контекстів. Натомість думка В.Антоновича про етносоціальну зумовленість піднесення й занепаду середньовічної литовської держави, що стала його докторською дисертацією. З цією працею пов'язане й певне визнання В.Антоновича як історика в російському академічному світі, хоч ученого досить часто сприймали як провінційного діяча.

В.Антонович працював над усамостійненням культурного й ідейного розвитку України, доводив нагальну потребу відцентрування українців як від Варшави, так і від Москви. При цьому він застерігав, за словами В.Липинського, щоб, відриваючись од Польщі, не «втопитися» в Росії і навпаки. Закликів не захоплюватися російською культурою не пробачала йому частина українофілів.

В.Антонович визначив три етно-психологічні типи українців: південно-західний (галицький), північний та український. Південно-західний, осідаючи в межах Галичини, Буковини, Волині, частини Поділля, протиставивши їх притаманно є волелюбство й демократизм деспотизму й автократизму росіянина та аристократизму й волюнтаризму поляка. Це мабуть перша етно-психологічна студія в

українській історіографії, саме за неї комуністичні історики називали його «махровим націоналістом». Він почав формувати позитивний образ нового українця.

Важливим компонентом в просвітницькій діяльності В.Антоновича є ставлення до релігії, яке не є чітко вираженим. За його життя навіть з'явилися певні інсинуації з приводом легкості його переходу від однієї конфесії до іншої; згодом же, аналізуючи творчість В.Антоновича, дослідники робили іноді діаметрально протилежні висновки про суть його релігійних розглядів. В.Верзилов, протиставляючи В.Антоновичу віруючого М.Костомарова, веде мову про нього як позитивіста, що в Євангелії бачив сліди анімізму. Таку саму позицію займає й М.Грушевський, який безапеляційно стверджує: «В.Антонович, скептик і позитивіст, індіферентний до всякої трансцендентної метафізики, знав одну релігію – релігію людства». Йому втворює інший відомий вихованець В.Антоновича Д.Багалій, який, говорячи, що «Той, хто знав Володимир Боніфатійовича, міг би тільки посміхнутися, коли б йому сказали, що він написав такі вірші, де автор увесь час удається до Бога». В.Антонович вважає, що українці мало уваги звертають на обрядовість, а віру сприймають через душевні чуття і щирість. Релігію треба вважати важливим ідентифікатором української національності.

Визнаючи громадсько-політичну позицію Володимира Антоновича, слід наголосити на тому, що він був культурником-поступовцем, відстоював ідею демократичної рівності та політичної свободи.